

ВІДГУК

доктора філософських наук, професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ільїна Володимира Васильовича на дисертацію Антонова Олега Володимировича «Соціально-філософський аналіз державної влади в контексті суспільних відносин», поданої на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Проблема влади – одна з одвічних в соціальному і культурному бутті людини. По різному можна оцінювати носіїв влади – розумні, жорстокі, сильні, слабкі, харизматичні, бридкі, але вони - завжди реальна влада, за якою стоїть держава зі своїм різноликим апаратом примусу. Влада – це володіння не лише матеріальними, але й людськими ресурсами, це володіння людьми – їх життям, свободою, настроєм, пам'яттю, культурою, добробутом, зрештою їх щастям. Влада – це залежність людини від волі носія влади, який уособлює державу. Влада є відчуттям свого «всепроникаючого розуму, твердої волі» як говорив Ф.Ніцше, своєї незвичайності. Державна влада – це звільнення від «низьких» вражень, це розуміння своєї відповідальності перед народом і людством.

Влада, як і мистецтво, виробляє свої привабливі риси, притягує до себе так само, як співи Сирен. Але на відміну від мистецтва влада містить особливість – втаємничені думки про велич, вибраність, могутність, міфічний героїзм. Як тільки виникає загроза, влада йде на будь-які уступки, поскільки збереження владного положення – це не лише доступ до величезних фінансових ресурсів, але й ні з чим не порівняне відчуття володіння душами, розумами, серцями, думками. Це мефістофелівська впевненість сили, яка дозволяє піднятися над слабким світом мас людей, це повага і безсила ненависть конкурентів. Виясненню того, наскільки це так, і присвячена робота Антонова О.В.

Автор ставить завдання дослідити основні аспекти взаємовідношень між державною владою і суспільством, оскільки дана проблема є надзвичайно

актуальною для сучасної України. Адже всі очікування людини, сподівання на краще – пов'язані з державною владою. Виходячи з даного положення, автор аналізує специфіку відношення між владою і людиною. В роботі вказується на використання владою всіх важелів впливу для реалізації своїх повноважень, в тому числі приймаючи до уваги і факт людської недосконалості. Дійсно, будучи схильною до різноманітних пристрастей, людська маса часто нездатна об'єктивно оцінювати дійсність. Легітимність державної влади залежить від уміння викликати народну довіру, ефективно впливаючи на ці пристрасті, контролюючи і регулюючи їх. Необхідно визнати, що до певної міри мета не може виправдовувати засоби для досягнення державною владою максимальної ефективності в подібному маніпулюванні. Проблема полягає саме в точному визначенні цього заходу, оскільки її перевищення приводить до зворотних результатів – неприйняття державної влади, її відторгнення суспільством. Вміле використання домінуючих потреб соціуму автоматично вносить в їх список саму державну владу. Не викликає заперечення, що в цій ситуації остання зливається з керованим нею суспільним організмом, стає його невід'ємною частиною, відокремлення якої загрожує загибеллю всього цілого.

Неодмінною умовою такого поєднання, вказує дисертант, є успішність державної влади в здійснюваній нею політиці. Але в силу недосконалості керованого нею соціуму, обов'язковою умовою легітимності стає максимально ефективна самореклама. «Надзвичайна різнонаправленість прагнень та інтересів, що має місце серед членів суспільства, викликає необхідність у мистецтві просто, ясно і своєчасно доносити до кожного з них інформацію про його ж власний добробут як про безпосередній результат вдалих дій державної влади» (С. 37).

В роботі зазначається: чим більш строга вертикаль державної влади, яка не задовольняє суспільні потреби, тим меншу народну підтримку вона має в своєму розпорядженні. Легітимності державної влади сприяють чинники її детоталітаризації, обумовлені максимально допустимою для збереження соціального порядку мірою лібералізації - розширення прав та свобод

населення. Особливе місце тут належить свободі слова як єдиному інструменту «четвертої влади», що стримує шкідливу для суспільства активність влади офіційної, але виступає стимулом благих намірів і дій останньої. Рівень свободи слова є найбільш чутливим індикатором тоталітаризації правлячої еліти, а її обмеження свідчить про спробу скасувати систему стримувань та противаг, що здійснюється з метою узурпації влади. Разом з тим надмірна ліберальність загрожує дестабілізацією державної влади. Однак потрібно враховувати, зазначає автор дисертації, що неконтрольована свобода слова може завдати шкоди легітимності навіть самої справедливої та ефективно державної влади, отже, і керованому нею соціуму. Таким чином, ліберальність як умова легітимності нерозривно пов'язана з почуттям міри. Вказаний фактор легітимності дозволяє з високою точністю визначати необхідні у даному місці й у даний час рамки ліберальності і відповідні їм допустимі заходи контролю.

Не викликає заперечення положення автора, що властивий сучасним демократіям спосіб формування кадрового складу державної влади ставить перед представниками останньої давати передвиборчі обіцянки. Тим самим вищі посадові особи покладають на себе зобов'язання перед народом, який наділив їх владою. Незалежно від відмінності зовнішніх форм, внутрішній зміст подібних зобов'язань залишається незмінним і визначається просто – як «загальне процвітання». Взаємини між державною владою і соціумом набувають характеру угоди, згідно з умовами якої перша сторона зобов'язується забезпечити добробут другої сторони у обмін на її довіру і можливість продовження співпраці. Порушення умов угоди державною владою (першою стороною) тягне для неї відповідальність у вигляді втрати легітимності, а у разі абсолютної її нездатності виконати свої зобов'язання – відповідальність у вигляді припинення дії угоди, тобто позбавлення влади. Очевидно, підкреслюється в роботі, що «невід'ємним фактором легітимності стає дотримання договірної дисципліни – фактичне виконання державною владою своїх обіцянок» (С. 43).

Безумовно, основною умовою належного виконання зобов'язань є дієве нормування суспільних відносин. Добре налагоджена, ефективно функціонуюча система об'єктивних правил взаємодії між індивідами вказує на зацікавленість державної влади у поліпшенні життя соціуму, на що останній завжди відповідає визнанням і відносною вдячністю. Підводячи підсумки своїм теоретичним міркуванням стосовно легітимності влади, дисертант вказує, що вона перебуває у прямій залежності від активної ролі державної влади. Для того, щоб відносини, в які вступають підсистеми, носили легітимний характер, державна влада повинна відповідати ряду параметрів. Ці параметри являють собою «властивості і функції, що досягли найвищого коефіцієнта, які повинні бути притаманні державній владі, і завдяки яким ініційовані нею дії викликають суспільне схвалення» (С. 52).

Заслугою автора є акцент на тому, що зміни державної влади безпосередньо пов'язані з перетвореннями соціальної системи. І це закономірно, оскільки перша є однією з найважливіших складових останньої. Державна влада може існувати й функціонувати в певній суспільній реальності. Звідси виникає, хотіла вона того чи ні, її непереборна залежність від суспільних трансформацій. В свою чергу соціальні метаморфози можуть відбуватися в результаті або поступальних еволюційних змін, або різких кардинальних, революційних зрушень. Обидва способи суспільного розвитку однакові з точки зору своєї мети, якою є прогрес людства. Але вони зовсім різні щодо методів, за допомогою яких дана мета досягається. Справа в тому, що «еволюційний шлях передбачає повільне і поступове реформування існуючих відносин. Революція ж прагне до невідкладного змітання наявного стану речей і радикальної його заміні на нову, більш досконалу модель організації» (С. 55).

Для українського суспільства, яке перебуває впродовж майже всієї незалежності в процесі перманентних революційних трансформацій, доцільно враховувати думку автора, що як правило не прогнозовані наслідки різких соціальних зрушень оцінюються як негативні не тільки для державної влади - об'єкта революції, - але і для відповідних верств населення - суб'єкта революції.

Тому шлях компромісу влаштовує і державну владу, і того самого суб'єкта, який намагається змінити її за допомогою революційних перетворень. Подібним компромісом є поступальне реформування державної влади. Будучи схильною до еволюційних реформаційних змін, діюча державна влада не припиняє свого існування. Навпаки, її буття і розвиток триває, її верховенство зберігається, здобуваючи нові, більш досконалі форми. Але тим самим не виникають передумови для актуалізації інстинкту її самозбереження. Таким чином, відмовившись від нігілістичного революційного шляху, обравши для впливу на владу орієнтацію на реформацію, «соціум мінімізує силу протидії з боку об'єкта своїх маніпуляцій, набуваючи можливості спокійного прогресивного трансформування державної влади, якому не загрожують усні виклики, загрози, втрати» (С. 65).

Безумовно, для того, щоб змінити державну владу, необхідна відповідна стратегія реформаційних перетворень продумана, обґрунтована, виваже на. Її може виробити лише в достатній мірі організований соціальний суб'єкт. Революційний процес не може бути таким суб'єктом, оскільки його сутність – радикальність – не сумісна з потрібною в даному випадку помірністю. Тим не менш, деякі властивості реформуючого суб'єкта повинні збігатися з характеристиками революційного процесу (ядра). Наприклад, йому потрібна така ж висока ступінь організованості. Крім того, реформування, так само як і революція, є різновидом впливу (цілеспрямованого перенесення дій від одного учасника відносин до іншого) на державну владу. Отже суб'єкт, що здійснює його, теж зобов'язаний перебувати поза її системними межами. Але подібної експозиції недостатньо. Нарешті, для того, щоб впливати на державну владу, суб'єкту, що реформується, як і радикальному суб'єкту, слід бути вільним від державного впливу (С. 77).

Дисертант доводить, що для досягнення певних результатів суб'єкт повинен володіти достатнім обсягом влади, яку, відповідно, можна охарактеризувати, як здатність знаходити легітимне положення. Як відомо, ресурси (і матеріальні і духовні), від яких залежить найкраще положення, -

обмежені, і на всіх їх не вистачає. Таким чином, для того, щоб досягнути максимального процвітання, тобто здійснити свою владу і свободу як цільову діяльність, спрямовану на оволодіння ресурсами, суб'єкт влади змушений стримувати, гальмувати аналогічну свободу об'єкта влади. У відношеннях між державною владою і суспільством кожна із сторін прагне бути суб'єктом, а свого опонента назавжди залишити в ролі об'єкта. В підсумку «конфлікт між державною владою і суспільством, їх одвічна суб'єктно-об'єктна боротьба є по суті колізією свободи. Свобода одного учасника досліджуваних відносин різко суперечить свободі іншого учасника, більш того, ці свободи не сумісні одна з одною» (С. 91).

Історико-логічний аналіз показує, вказується в дисертації, що державна влада і суспільство в переважній більшості випадків слідує міркуванням доцільності. Цей факт свідчить на користь того, що відносини між даними підсистемами детерміновані певною цільовою причинністю, яка змушує їх серед безлічі ймовірностей вибирати ту, котра гарантує їх збереження і відтворення. Оскільки державна влада і соціум перебувають в обумовлюючій їх існування причинно-наслідкової залежності один від одного, подібна ймовірність повинна забезпечувати їх взаємодію. Отже, формула «попит формує пропозицію, пропозицію формує попит» є її інваріантом: державна влада зобов'язана задовольняти суспільні потреби, а соціум змушений їй за це підпорядковуватись. За своєю суттю наведена формула тотожна моделі ідеальних (легітимних) відносин, отже, реалізована вона може бути виключно при реформаційному режимі. Таким чином, «реформаційний режим детермінований, по-перше, керуючими параметрами соціальної системи, по-друге, її внутрішньою динамікою, а саме, ендогенними причинами її підсистем та їх каузальною взаємозалежністю, по-третє, цілеспрямованістю підсистем і всієї соціальної системи до стану гомеостазу» (С. 150).

Ми погоджуємося в висновком автора, що система відносин між державною владою і керованим нею суспільством є підсистемою глобальної соціальної системи. Отже, процеси і феномени, що мають місце в даній

підсистемі, відчують на собі дію загальносистемних чинників. Ці чинники детермінують розвиток системи, зародження всередині неї різних систем і процесів. Без таких факторів обумовлювані ними явища і процеси не здійснилися б. Отже, «загальносистемні фактори відіграють роль потенційної причини для тих феноменів і процесів, які формуються відповідно до них» (С. 171).

Позитивної оцінки заслуговує звернення дисертанта до проблеми державно-владної відповідальності - одного з тих феноменів, структурування яких визначається факторами, загальними для всієї соціальної системи в цілому. Тому подібні закони входять в каузальний склад державновладної відповідальності. Їх можна класифікувати як елементи загального характеру. Такі потенційні причини досить численні і різноманітні. Разом з тим, розгляд їх усіх і причинних зв'язків між ними та іншими каузальними елементами державновладної відповідальності досить обширне завдання. Для їх вирішення доцільно проаналізувати лише ті фактори, вказує автор, розуміння яких необхідно для того, щоб в роботі причинного механізму відповідальності не залишалось «білих плям» (С. 171). Але головне полягає в усвідомленні надзвичайно важливої ролі відповідальності, яка завжди повинна стояти перед державною владою.

Важливим досягненням дисертаційного дослідження є звернення автора до процесів, що відбуваються в сучасному вітчизняному «економічному базисі», які можна охарактеризувати не як прогресивні, а, скоріше, як застійні. Розуміння сутності цих процесів дозволяє зрозуміти всі ті колізії, які відбуваються в сучасній українській політиці та українській владі, яку не можна назвати стабільною.

Ще на початку ХХІ століття, вказує дисертант, ці процеси були спрямовані більше в бік кількісного збільшення, а не в бік поліпшення якості. І вже тоді даний спосіб виробництва в значній мірі втратив свою продуктивність. У середині другої декади нинішнього століття ситуація змінилася мало. Економіка продовжує залишатися переважно екстенсивною. Численні платники

податків, що перебувають в основі економічної піраміди, працюють для того, щоб задовольняти потреби її верхівки. Такою є структура так званого «натовпо-елітарного суспільства». Структуруючим фактором тут є економічні відносини, а саме спосіб розподілу власності. Відповідно до цього базисом будується взаємодія між нижнім і верхнім соціальними класами. На жаль, зазначає автор, вітчизняна економіка організована так, щоб відносини між класами склалися по «натовпо-елітарному» зразку. Еліту в даному випадку представляють не найбільш видні професіонали, які спеціалізуються на задоволенні суспільних потреб, а найбільші власники. Середній же клас, який міг би врівноважити розподіл задоволення потреб між «нечисленною елітою» і «численным народом», в Україні так і не сформувався. Вірніше, ступінь його розвитку є недостатнім для заповнення подібної «балансувальної функції» (С. 198).

На основі проведеного аналізу в дисертації пропонується стратегія реформування вітчизняної державної економічної політики. Для її проведення потрібно дотримуватися міри. Справа в тому, що влада, проводячи децентралізацію, зміни в управлінні ринком, власністю, фінансами, повинна враховувати межі, що обумовить успішне вирішення запланованих заходів.

В якості позитивного аспекту дисертаційної роботи потрібно відмінити активне залучення до аналізу поставлених проблем синергетичної методології, категоріального апарату синергетики. Автор вводить і вільно оперує поняттями «біфуркація», «аттрактор», «флуктуація», «хаос», «відкритість», «лінійність» тощо, що дозволяє глибше проникнути в сутність революційних та реформаційних змін, які супроводжують процеси становлення і функціонування державної влади.

Підкреслюючи загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Антонова О.В., разом з тим висловимо ряд зауважень. По-перше, викликає сумнів категоричне твердження автора, що існують лише два реально можливих режими: революційний і реформаційний. Подібного роду детермінація, на наш погляд, позбавляє можливості розглядати державну владу в інших вимірах, яких в реальності досить багато.

По-друге, в розгляді співвідношення революційного та реформаційного шляхів зміни соціальної системи, автор, віддаючи перевагу еволюційному розвитку, недостатньо обґрунтовує, які причини приводять до революції, яка, попри свої позитивні та емоційні характеристики, гальмує розвиток суспільства і деформує усталений порядок.

По-третє, автор, аналізуючи свободу, зазначає, що вона формує невід'ємну характеристику людини – творчість, так потрібну для влади. Але творчість є скоріше проявом ірраціональних можливостей і спонтанних потуг людини, тоді як державна влада повинна орієнтуватися на раціонально виважені програми, які позбавляють суспільство від непотрібних випробувань і втрат.

По-четверте, поза увагою автора залишився ціннісний акцент при аналізі проблеми «свободи вибору» і державної влади загалом. Зазначимо, що ціннісний підхід – один з ключових в характеристиках феноменів сучасності, в тому числі державної влади.

Проте, не зважаючи на вказані зауваження, дисертаційна робота О.В. Антонова «Соціально-філософський аналіз державної влади в контексті суспільних відносин» виконана на належному теоретичному, методологічному рівні, є самостійним науковим дослідженням і відповідає пункту 11.12 «Порядку про присудження наукових ступенів» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567. Вважаю, що автор дисертації Антонов Олег Володимирович гідний присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія і філософія історії.

Офіційний опонент, доктор філософських наук,
професор кафедри економічної теорії, макро- і
мікроекономіки Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

В.В. Ільїн

